

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA İTİLAFA DEVLETLERİ'NİN İSTANBULA YÖNELİK HAVA TAARRUZLARI

Mustafa SELÇUK*

Özet

I. Dünya Savaşı'nın süresi uzayıp bununla birlikte savaşın yıkıcı-yıpratıcı tesiri tahammül edilemez bir hâl alınca yorgun düşen Avrupa orduları ile savaşı yöneten komuta merkezleri, bu topyekûn harbi bir an önce sonlandırmak için ittifak devletleri ve halkları üzerinde bir takım psikolojik harp taktikleri uygulamıştır. Bu psikolojik harp taktiklerinden biri, hiç şüphesiz ki insanlar üzerinde korkutma ve endişeye sevk etme noktasında büyük bir tesiri olan hava taarruzlarıdır. Hava güçlerine sahip ülkeler cephe gerisindeki insanları da etkisi altına alacak şekilde sivil yerleşim yerlerine hava saldırıları düzenlemiştir. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nin de bir an önce savaştan çekilmesi ve mütareke imzalaması için başkent İstanbul'a yönelik çeşitli hava akınları yapılmıştır. İtilaf kuvvetleri tarafından düzenlenen bu saldırılarda öncelikli hedefler askeri ve dolayısıyla stratejik noktalardır. İstanbul'da askeri ve sivil mekânların iç içe bulunması ise tahribatı artıran ve dolayısıyla halkın da zaman zaman zarar görmesine sebep olan bir unsur olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İstanbul, İtilaf Devletleri, Hava Taarruzları.

AIR STRIKES OF THE ALLIED POWERS DIRECTED ISTANBUL AT THE WORLD WAR I

Abstract

Since World War I continued longer than had been thought and its destructive effects became intolerable, the tired European armies and command centers applied several psychological warfare strategies on the Central Powers and their people in order to end this total war as soon as possible. Undoubtedly, one of these psychological warfare strategies was air strikes which had a great effect on the terrified civilian population. Countries that had air forces laid out air strikes on the civilian residential areas so that civilians were affected

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi (İstanbul), mustafasell@gmail.com

behind the facades. In this sense, several air strikes were made against the capital Istanbul to make Ottoman Empire withdraw from the war. In these strikes by the Allied Powers the primary targets were military and strategic bases. In Istanbul, military and civilian settlements were on the same sites and therefore this was a factor that increased the devastation.

Keywords: Ottoman State, Istanbul, the Allied Powers, Air Strikes.

Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf kuvvetleri tarafından hedef seçilen başkent İstanbul, önce İtilaf Devletleri'ne ait deniz ve kara orduları, daha sonra da hava kuvvetleri tarafından tehdit edilmiştir. Savaşın sonlarına doğru yorgun düşen Avrupa orduları ve savaşı idame ettirmede güçlük çeken karar mekanizmaları, gittikçe uzayan savaşın bir an önce bitirilmesi için, müttefik devletler ve halkları üzerinde birtakım psikolojik harp taktikleri uygulamıştır. Cephe gerisindeki insanlar üzerinde ve şehir merkezlerinde propaganda faaliyetleri yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin de bir an önce savaştan çekilmesi ve mütareke imzalaması için başkent İstanbul üzerine uçaklarla hava akınları düzenlenmiştir. Özellikle askeri noktalar ve sivil yerleşim birimleri hedef seçilmiş ve bu noktalar Ege Denizi'nden havalanan filolarla vurulmuştur.

Hava saldırıları 1918 yılında yoğunlaşmıştı; ancak bundan önceki yıllarda da İstanbul'a yönelik bazı saldırılar mevcuttur. Osmanlı uçakları da saldırılara karşı koymak için çalışmış ve istihbarat alanında vazife almışlardır.¹ Öncelikle 1915 yılı içerisinde Karadeniz Boğazı'na yaklaşan Rus donanmasının hareketini izlemek üzere havalanan Osmanlı uçağı, Belgrat ormanlarında düşmüş ve içinde bulunan tayyareci Fevzi ve rasit teğmen Sami şehit olmuştur.²

1916 yılı Ocak ayında İtilaf devletleri askerlerini Gelibolu Yarımadası'ndan çekmeler de İmroz, Limmi, Taşoz, Bozcaada gibi adalarda donanma ve uçakları vardı.³ Bunlara karşı Osmanlı hava kuvvetleri, Boğazlar Genel Komutanlığı emrindeki deniz uçaklarıyla gözetleme yapmıştır.⁴ İngilizlerin Çanakkale Boğazı'nın hemen karşısındaki adalarda kurdukları bu üsler sayesinde hem boğaz kontrol edilmiş hem de Trakya'dan batı ve kuzeybatıya doğru uzanan iki demiryolu gözaltında bulundurulmuş askeri nakliyata engel olmaya çalışılmıştır. Kurulan bu üslerin üçüncü bir faydası da buradan uçurulacak uçakların İstanbul'a hava akını yapabilmeleridir. Başkumandanlık Vekâleti 1916 Mart ayı içerisinde düşman hava taarruzlarına karşı birtakım tedbirleri içeren bir genelge yayımlamıştır. Bu emir verildikten yaklaşık bir ay sonra İmroz'dan

1 Genel Kurmay'ın askeri tarih çalışmaları dışında Osmanlı Havacılık Tarihi ile ilgili şu eserlere bakılabilir: Süreyya İlmen, *Türkiye'de Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi*, I, Hilmi Kitapevi, İstanbul 1947; Osman Yalçın, *Türk Havacılık Tarihi*, Birem Yay., İzmir 2009; Stuart Kline, *Türk Havacılık Kronolojisi*, İstanbul 2003; Cemal Anadol, *Türk Havacılık Tarihi*, İstanbul 1990; Zekeriya Türkmen, "Çanakkale Savaşları'nda Türk Hava Harekâtı", *Çanakkale Tarihi IV*, ed. M. Demir, Değişim Yay., İstanbul 2008, s. 2281-2320.

2 *Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekâtı*, IX, haz. İhsan Göymen, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yay., Ankara 1969, s. 37.

3 Peter H. Liddle, *The Airman's War, 1914-1918*, Blandföre Press, Poole 1987.

4 Çanakkale Cephesi'nde görevli Alman pilot Hans J. Buddecke'nin faaliyetleri ve bu dönem ile ilgili anıları için bk. Hans J. Buddecke, *Çanakkale Üzerinde Bir Şahin*, çev. ve haz. B. Erdemoğlu, İstanbul 2009.

kalkan iki İngiliz uçağı 15 Nisan 1916 Cumartesi gecesinde İstanbul üzerine gelerek saat 22.30'da Bakırköy, Zeytinburnu, Yeşilköy civarına 11 bomba atmıştır. Bombalardan ikisi Bakırköy'de İstasyon Caddesi'nde oturan Yanyalı Sadık isimli bir vatandaşın evine düşmüş ve evin içindeki merdivenleri kısmen tahrip etmiştir. Diğer bir bomba yine aynı caddede oturan Hariciye Nezareti'nden emekli, Ermeni Cemaati'ne mensup Mithat Efendi'nin bahçesindeki odaya isabet ederek yerde patlamış, fazla bir hasar olmamıştır. Diğer bir bomba da Ermeni Mezarlığı karşısında ve Hükümet konağının 350 metre yakınında oturan jandarma Yusuf'un evine düşmüş, ancak patlamamıştır. Yine Hükümet konağının 10-15 metre yakınına düşen bir bomba toprağa saplanıp patlamamıştır. Uçaklar daha sonra Yeşilköy'deki Tayyare Mektebi üzerinde dolaşarak altı bomba atmışlardır. Bakırköy Kaymakamı'nın bildirdiğine göre Zeytinburnu silah fabrikaları ve Yeşilköy'deki uçak hangarlarını hedef alan düşman uçakları bu hedeflere yangın bombaları fırlatmışlardır. Ayrıca bu merkezlere beyannameler de atılmıştır.⁵

1917 yılının Karadeniz'de Rus donanmasının Mart-Nisan aylarında boğaza yaklaşması üzerine Anadolu Kavağı ve Yeşilköy'deki Boğazlar Komutanlığı'na bağlı uçaklarımız bunlarla mücadeleye başlamıştır. Rus donanmasından kalkan bir uçak, 26 Mart 1917'de denize düşürülmüştür. 4 Nisan 1917'de yine Ruslara ait uçak ana gemisi kruvazör ve muhriplerden oluşan iki filo, İstanbul Boğazı'na yaklaşarak gemiden kalkan uçaklar Boğaz girişindeki mevkiileri bombalamıştır. Bunlara karşı hemen Osmanlı uçakları havalanmış ve düşman donanması uzaklaşmak zorunda kalmıştır.⁶

Yaz günlerine rastlayan 9 Temmuz 1917 gecesine İstanbul'a hava akını yapılmıştı. Çanakkale yönünden gelen uçakların İngiliz ve Fransız kuvvetlerinden hangisine ait olduğu tespit edilememiştir.⁷ Bu saldırının hedefi İstinye'de bulunan Yavuz muharebe kruvazörünün batırılması, Yeşilköy'deki uçak hangarlarının vurulması, ayrıca şehrin merkezinde bulunan Harbiye Nezareti'ni bombalamak suretiyle halk üzerinde korku oluşturulmasıydı.⁸ İki uçaktan oluşan düşman filosu Çanakkale - Şarköy yönünden İstanbul üzerine gelmişlerdi. Deniz uçağı Yeşilköy Hava Okulu üzerinde biraz dolaştıktan sonra Zeytinburnu'ndan Üsküdar'a geçmiş, oradan da Maslak dolaylarına uçmuştur. Gece 00.20'de İstinye üzerine gelerek rıhtımda bulunan Yavuz ve diğer gemilere dört bomba atmıştır. Gemilerden Numune-yi Millet az hasara uğrarken Yedigâr-ı Millet muhribi batmıştır. Gemilerdeki erlerden 25'i şehit olmuş, dokuzu da yaralanmıştır. Diğer uçak ise Harbiye Nezareti üzerine gelerek bir bomba atmış, Nezaret avlusundaki ahıra isabet eden bomba iki hayvanı öldürmüştür. Aynı uçak Beyazıt'taki kahvelerden birini iki bomba ile tahrip etmiştir. 1917 yılında şehre saldırılar artmaya başlayınca İstanbul Hava Savunma Komutanlığı adıyla bir komutanlık kurulmuştur.⁹

5 Bakırköy Kaymakamlığı'nın İstanbul Vilayeti'ne gönderdiği 14.04.1916 tarihli telgraf için bk. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). DH. EUM. 3. şb. 28/36.*

6 *Türk Havaacılık Tarihi 1912-1923*, II. Kitap, II. Bölüm, haz. Hava Harp Akademisi Komutanlığı, 2. Baskı, Ankara 2012, s. 19-23.

7 Hariciye Nezareti hasara sebep olan devletin tespit edilmesini istemektedir. Bk. *BOA. DH. İUM. 21-2/16.*

8 Bu saldırı düşman saldırı tebliğinde başarılı bir taarruz olarak verilir. *Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekâtı* s. 161.

9 a.g.e., s. 161.

Birinci Dünya Savaşı'nda dördüncü yıla girildiğinde taraflar iyice yorulmuş, cephelerde ölü sayısının yüz binlerle ifade edildiği bu günlerde ABD'nin de savaşa dâhil olmasıyla dengeler değişmiş, İtilaf devletleri, üstünlüğü ele geçirmişti. Almanya, Osmanlı ve Bulgaristan gibi müttefik devletleri teslim olmaya zorlayan İtilaf devletleri ateşkesi yapmak için uluslararası hukuka aykırı¹⁰ ve insanlık dışı her türlü davranışı yapmaktan geri durmamışlardı. Çanakkale'de zehirli gaz kullanmaları¹¹, 22 Haziran'da bir düşman monitorunun Arıburnu önünde hastane gemisini bombalaması¹², yine Hilal-i Ahmer bayrağı bulunan hastanenin bir düşman uçağınca vurulması¹³, ayrıca Osmanlı sahillerinde bulunan İzmir, Trabzon, Antalya, Beyrut gibi sivil şehirlerin bombalanması gibi örnekler mevcuttur.¹⁴

Bulgarlardan sonra Osmanlı'yı da teslim olmaya zorlayan İtilaf kuvvetleri "saltanat ve hilafet merkezi" İstanbul'u bombalamaktan çekinmemişlerdir. Düşman uçakları özellikle askeri kurum ve binaların bulunduğu bölgeleri hedef seçmiştir. Yeşilköy'de Tayyare Mektebi, Zeytinburnu'nda silah fabrikaları, Üsküdar'da Selimiye Kışlası, Beyazıt'ta Harbiye Nezareti, Kasımpaşa'da Bahriye Nezareti ve Tersane, Okmeydanı müdafaa bataryaları, Tophane, İstinye ve Sarayburnu gibi aynı zamanda halkın da yoğun olduğu yerler bombalanmıştır.¹⁵

Tespitlerimize göre İstanbul üzerine 1918 yılı Mart ve Ekim ayları arasında 13 defa saldırı düzenlenmiştir. Bu saldırılardan 18 Ekim 1918 Cuma günkü, en çok can ve mal kaybına sebep olmuştur. Tarihleri şu şekildedir:

- 9 Mart 1918 Cuma gecesi
- 9 Temmuz 1918 Pazartesi gecesi
- 23 Temmuz 1918 Salı gecesi
- 27 Temmuz 1918 Cumartesi gecesi
- 20 Ağustos 1918 Salı gecesi
- 22 Ağustos Perşembe gecesi
- 26 Ağustos Pazartesi gecesi
- 28 Ağustos Çarşamba gecesi
- 13 Eylül 1918 Cuma gecesi
- 23 Eylül 1918 Pazartesi gecesi
- 18 Ekim 1918 Cuma gündüz

10 BOA. MV. 199/51.

11 BOA. HR. HMŞ. İŞO. 98/9.

12 3 Temmuz 1331 (16 Mayıs 1915) tarihli, "Düşmanların Hukuk-i Düvele Tecavüzü" başlıklı yazı için bk. *İkdam*, No: 6613.

13 6 Kanun-ı Evvel 1331 (19 Kanun-u Evvel 1915) tarihli, "Düşmanın Bir Hareket-i Denaatkeranesi" başlıklı yazı için bk. *İkdam*, No:6769.

14 BOA. DH. UMVM. 85-6.

15 En fazla raporu Üsküdar, Eminönü, Beyazıt, Kasımpaşa Polis Merkezleri göndermiştir. BOA. DH. İUM. 21-2/86.

9 Temmuz Pazartesi günü İstanbul'a gelen beş düşman tayyaresi uçaksavarların şiddetli ateşine rağmen Zeytinburnu silah fabrikasına iki, Haydarpaşa İstasyonu dolaylarına dört, Selimiye kışlasına altı, Haliç'e dört¹⁶, Davutpaşa Kışlası'na ve Gülhane Parkı'na birkaç bomba atmıştır. Gülhane'nin bombalanması üzerine Maarif Nezareti harekete geçerek bundan sonra olabilecek bombardımanlara karşı "Müzeler ve Topkapı Sarayı'nın muhafazası" adına tarafsız devletler nezdinde girişimde bulunulması için konuyu Meclis-i Vükelâ'ya getirmiştir. Hükümet de, Hariciye Nezareti'ni görevlendirmiştir.¹⁷

23 Temmuz'da altı düşman tayyaresi Hasköy'deki askeri hedefleri ve Yeşilköy civarını bombardıman etmiş, Hasköy'de bazı evler tahrip olmuş, Yeşilköy'de ise birkaç kişi yaralanmıştır.¹⁸ 27 Temmuz'da, iki düşman tayyaresi; İstanbul Elektrik Fabrikası'nı, Tersane'yi, Kâğıthane'deki balon müfrezesinin bulunduğu yeri ve Galata Köprüsü'nü bombardıman etmiştir. Temmuz ayındaki bombardımanlar sansür devam ettiği için gazetelere yansımamıştır, ancak az da olsa o günleri hatırlayıp anılarında bahsedenler vardır. Burhan Felek, o günleri görmüş birisi olarak Ağustos ve sonrası için şöyle yazmıştır:

"İstanbul o devirde iki tarafı güya kapalı, boğazla mahfuz bir şehir gibi görünürken hakikatte, hele harbin sonlarına doğru, hem denizden hem de havadan devamlı tehdit altında idi. Bilhassa 1918 yılı yaz gecelerinde hemen hemen gün aşırı düşman hava kuvvetleri İstanbul'a akın ederdi. Gerçi o zamanki harp uçakları, bu günkü kadar çabuk ve ağır silahlı değildi. Ama İstanbul'u bir defa güpegündüz bombalamışlardı. Karargâh-ı Umumiye olan Harbiye Nezareti binasını tahrip için attıkları bombalar Mahmutpaşa altındaki Hacı Köçek Camii civarına düşerek 5-6 kişinin¹⁹ ölümüne birçoklarının da yaralanmasına sebep olmuştu. Aynı gün Selimiye kışlasına da atılan bir bomba Selimiye mahallesinde bir ahıra düşmüş ve bir atın ölümüne sebep olmuştur. Ben bu devri Taksim kışlasında Levazım Mektebi öğretim üyesi, fakat A sınıfından yedek subay namzedi yani nefer olarak geçirdim (...). Kışlanın sonradan bir aralık futbol sahası olan geniş iç avlusu nakliyecilerin kamyon parkı idi. Bu arabalar dizi dizi açıkta dururdu. Biz her an buraya bir hava taarruzu bekleyip durmuştuk. Taksim Kışlasının civarı da çoğunlukla yabancı ve gayri-müslim halkla dolu idi. Ondan başka Gümüşsuyu hastanesi, Dolmabahçe Camii, Taksim'deki Ayatriada Kilisesi gibi tahrip edilmesi muhtemel binalar da vardı. Bu sebeple 1918 Ağustos ayında hemen hemen her gece uçaklar İstanbul'u ziyaret ederdi. Ben de, gün aşırı kışlada nöbetçi kalırdım. Hava hücumunda, bize, talebeyi (140-150 kişi kadardı) yatakhanelerden alt kata indirmemiz emredilmişti. Ne var ki, Taksim kışlasının dış duvarları kalın tuğladan yapılmıştı. Kışla iki katlı idi. Üst katın tavanı ve döşemesi

16 İ. Hami Danişment, bu uçakların İngilizlere ait olduğunu ve İstanbul halkının sokağa çıkıp uçakları seyrettiğini belirtmiştir. bk. İ. Hami Danişment, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, V, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s. 436.

17 Meclis-i Vükela toplantısı için bk. *BOA. MV.* 212-230, Topkapı Sarayı dâhilinde silah depoları için bk. *BOA. DH. İD.* 153-10.

18 *Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekâtı*, s. 219.

19 Gerçekte ölü sayısı 60'tan fazladır.

ağşap olduğundan talebenin alt kata indirilmesinden ne hayır geleceğini kestiremezdik. O sebeple önceleri bu emri tatbik ettik. Sonraları talebeyi yalnız uyandırmakla yetinirdik.”²⁰

Düşman uçakları, 20 Ağustos 1918’de Pazartesî’yi Salı’ya bağlayan gece saat 23.00 civarlarında İstanbul’a gelerek Ayvansaray, Esirkapı, Fener²¹, Beyazıt²², Eyüp²³, Karagümrük²⁴ ve Yeşilköy gibi yerleri bombalamıştır. Hapishane-i Umumi bahçesine bir bomba düşmüştür. Divan yolunda Türk Alman Yurdu binasına düşen bombada herhangi bir yaralanma yoktur. Polis Müdür-i Umumiliğince, 21 Ağustos tarihinde Dâhiliye Nezaretî’ne gönderilen raporda²⁵ belirtildiğine göre dört bomba atılmış, beş insan yaralanmış; bir dükkân, dört ev, bir duvar tahrip olmuştur. Yaralıların isimleri şunlardır:

- Balat’ta Dibek Caddesi Yalı sokakta oturan Çalgıcı Mehmet oğlu Mehmet,
- Balat’ta İtalyan vatandaşı Niko Jarcof’un oğlu Padomin ve baldızı 15 yaşındaki Anastasia,
- Beyazıt Kalenderhane mahallesinde İbrahim Paşa konağında oturan Siirtli Halime Hanım,
- Ayasofya Selefiye Mektep sokakta 6 numaralı evde oturan Kâtip İsmail Efendi.

Ağustos ayında basın üzerindeki sansürün kısmen hafifletilmesiyle gazetelerde “*Düşman Tayyareleri*” ile ilgili haberler, yorumlar, düşürülen uçakların ve esir edilen pilotların resimleri yayımlanmaya başlamıştır.²⁶ İlerleyen günlerde “Harp Matbuat Karargâhı”nın resmi tebliğleri ve Polis Müdüriyet-i Umumiyesi’nin tayyarelere karşı korunma tedbirleri ilan eden duyurulmuştur. 20 Ağustostaki saldırı *Sabah* gazetesinde “*Düşman Tayyareleri*”²⁷ başlığıyla verilmiştir. Haberde tayyarelerin yaklaşmasıyla her tarafta ışıkların söndürüldüğü ve derhal müdafaa ateşlerinin başladığı ve tayyarelerin şehir üzerinde 15 dakika kadar dolaştığı vurgulanmıştır. Halkın saldırılara karşı tedbirli olması anlatılmış polislin ilanına rağmen Büyükkadada deniz kenarında bulunan gazinoların ışıklarını söndürmediği belirtilerek bu tarz tedbire aykırı hareket edenlerin cezalandırılması “temenni” edilmiştir. Aynı gün *İkdam* gazetesinde ise, saldırı haberi “*Şehrimize Evvelki Geceki Hücum*”²⁸ başlığı ile verilmiştir *İkdam*’da yazılanlar içerik olarak *Sabah*’ın haberine yakındır. Her iki gazetede de yaralı ve binalardaki hasarlardan bahsedilmemiş, halkın dikkatli olması hatırlatılmıştır.

Ağustostaki ilk bombardımandan iki gece sonra 22 Ağustos’ta düşman uçakları tekrar

20 Burhan Felek, *Hayal Belde Üsküdar*, Felek Yay., İstanbul 1987, s. 85-86.

21 BOA. DH. İUM. 21-2/86 lef 7.

22 Beyazıt Polis Merkezince düzenlenen rapor için bk. BOA. DH. İUM.21-2/86 lef 5.

23 Eyüp Polis Merkezince düzenlenen rapor için bk. BOA. DH. İUM.21-2/86 lef 12.

24 Karagümrük Polis Merkezince düzenlenen rapor için bk. BOA. DH. İUM.21-2/86 lef 21.

25 BOA. DH. İUM.21-2/86 lef 23.

26 Bombardımanlarla ilgili gazete haberlerinden hareketle hazırlanan kısa bir değerlendirme için bk. Mehmet Altun, “İstanbul Semalarında Düşman Uçakları”, *Toplumsal Tarih*, S. 108, Aralık 2002, s. 26-31.

27 *Sabah*, No: 10331, 21 Ağustos 1918.

28 *İkdam*, No: 7733, 21 Ağustos 1918.

gelmiştir. Bu defa daha geniş alana dokuz bomba atıp iki kişinin ölümüne sebebiyet vermişlerdir. Samatya, Beyazıt, Eyüp, Karagümrük, Pangaltı, Hasköy, Ayasofya Polis merkezlerinin raporlarından anlaşıldığına göre bu saldırıda sekiz yaralı vardır. Hasar gören binalar içerisinde bir dükkân, iki hamam, iki duvar, dokuz ev bulunmaktadır.²⁹

26 Ağustos Pazartesi gecesi 00.30'da iki düşman uçağı, Bakırköy, Hasköy, Eyüp, Beyazıt, Eminönü, Unkapanı, Aksaray ve Karagümrük civarlarını bombalamıştır. Aynı gün İstanbul Polis Müdürlüğü tarafından saldırıda; iki yaralı, sekiz ev, bir duvar, bir otel, bir han ve bir kahvehanede hasar tespit edilmiştir.³⁰

Bombaların düştüğü mahaller şöyledir: Beyazıt'ta Türk kıraathanesine ve bir otele, Şehzadebaşında Bozdoğan Kemerli caddesi 16 ve 17 numaralı evlere, PTT Nezareti'nden Posta Genel Müdür Yardımcısı Ahmet Bey'in evine, Haydar'da Molla Zeyrek Mahallesi Kilise sokağı, Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye Reisi Mansur Bey'in evine, Küçükpazarda Sarı Timur Mahallesi Kantarcılar caddesi İroni Ağa'nın kahvesine, İsmail Ağa mahallesi Beyodaları sokağı Maarif kâtiplerinden Asker Said'in evine, Cerrahpaşada Mektep Sokakta Emekli Şahin Efendi'nin evi.

26 Ağustos'taki taarruzu, bir gün sonra *Tanin* gazetesi "Evvelki Geceki Tayyareler" başlığıyla vermiştir. Haberin girişinde "mehtabın ne kadar sevimli ve boğazın akıntılarının nazik ve nazenin olduğu" hakkında uzun tasvirler yapılmıştır. Okuyucuya düşman saldırısının önemsiz olduğu, adi bir vaka olduğu hissi verilmektedir. Zaten bombalar şehrin dışına düşmüştür, hiçbir hasar yoktur. İngiliz-Fransız hava kuvvetlerinin amacının maddi hasardan çok manevi kuvvetimizi yıkmak olduğu vurgulanmıştır. Gazeteler son taarruz hariç diğerlerinde can ve mal kaybından bahsetmekten özenle kaçınmışlar, böylece halkın moralini yüksek tutmaya gayret göstermişlerdir. Esir edilen pilotlar ve düşürülen uçakların resimleri yayımlanarak Osmanlı hava savunmasının başarıları en iyi şekilde halka anlatılmıştır.³¹

Tanin, halka "beyhude korku ve heyecana kapılmamalarını" tavsiye ederek bu suretle düşmanlarımız anlayacaklar ki "Türk askerlerinin sineleri çılgın olduğu gibi bütün Türklerin yürekleri polattandır."³² Saldırıları devam ederken gazete, İstanbul'a karşı yapılan gayri medeni saldırılar konusunda halkı metanetli olmaya davet etmiştir. İki gün sonra 28 Ağustos 1918 Çarşamba gecesi 23.30 ve 00.30 saatlerinde üç uçakla³³ iki defa daha şiddetli bir saldırı düzenleyen düşman kuvvetleri; Hasköy civarına dokuz, Kalenderhane'ye ve Üsküdar'a iki, Kasımpaşa ve Bahriye Nezareti bahçesine dört olmak üzere toplam on yedi adet bomba atmıştır. Müdafaa mermileri ve bombaların etkisiyle üç kişi vefat etmiş, on yedi kişi de yaralanmıştır. Ayrıca on iki ev, bir hamam, bir fırın, bir duvar taarruzdan dolayı yıkılmış ve İstanbul polisi tarafından "bir

29 Polis Müdür-ü Umumisi'nin 24.08.1334 (24.08.1918) tarihli Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği rapor için bk. BOA. DH. İUM. 21-2/86 lef 35.

30 Aynı vesika.

31 *Tanin*, No: 3488, 27 Ağustos 1918.

32 Aynı vesika.

33 Mahmut Paşa Komiserliği'nin hazırladığı rapor için bk. BOA. DH. İUM.21-2/86 lef 52.

takım beyanat-ı vahiye ve ifadât-ı eblehkeraneyi muhtevi olan” beyannameler atılmıştır.³⁴

Bu saldırıda bir İngiliz uçağı müdafaa ateşleri tarafından düşürülmüş, yaralanan pilotu esir edilmiştir.³⁵ Düşmanın iki gün aralıklarla İstanbul’a saldırması üzerine Osmanlı uçakları Limni ve Taşoz adalarındaki İngiliz hava tesislerine 24 ve 29 Eylül tarihlerinde karşı saldırı düzenleyerek Limni’deki üç uçak hangarını ortadan kaldırmıştır.³⁶

Giderek artan saldırılar karşısında Dâhiliye Nezareti’ne bağlı Emniyet Umumiye Müdüriyeti 17 Ağustos 1918 tarihinde emniyet müfettişleri dikkatine bir genelge yayımlamıştır. Artan hava saldırıları ve askeri kurumların bulunduğu yerlerin vurulması üzerine, düşmanın askeri hedefleri bilmesi ve tayin edebilmesi, ancak ülke içerisinde düşman hesabına çalışan ve onlara stratejik bilgiler sızdıran kişiler bulunabileceği ve bunlara karşı dikkatli olunması istenmiştir.³⁷ İstanbul polisi halkı uyarmak için 13 Ağustos tarihinde bir beyanname yayımlayarak saldırılar karşısında tedbirli olmalarını istemiştir.³⁸

31 Ağustos günü Eyüp’te Padişah Sultan Vahdeddin’in kılıç kuşanma merasiminde tehlike atlatılır. Merasim sonunda arabalara binilirken Sadrazam Talat Paşa, düşman uçaklarının boğazı geçmiş olduğuna dair bir telgraf aldığını padişaha haber vermiş, tören alayında karışıklık ve telaş yaşanmış, atlar şaha kalkmıştır.³⁹ Mabeyn Başkâtibi Ali Fuat Bey “Zat-ı şahane hiç telaşlanmadan onlar mütemeddin adamlardır; böyle dini merasim esnasında taarruz etmezler demiştir.⁴⁰ Bu olayla ilgili dönemin kaynaklarında herhangi bir zayıttan bahsedilmez.

Eylül ayı içerisinde İstanbul polisi saldırılarda yaralananların ilk yardımcıları ve hastaneye taşınması için nakliye araçları sedye ve sağık elemanı ihtiyacından dolayı Şehremaneti’nden destek istemiştir. Dâhiliye Nezareti Şehremaneti’ne şehir içinde gerekli önlemleri alması için talimat vermiştir.⁴¹

22 Eylül Pazar gecesi, hava haber alma teşkilatının uyarılarıyla Çanakkale üzerinden gelen iki düşman uçağı düşürülmüştür. Uçakların düşmesi basında geniş yankı uyandırmıştır. *Vakit* gazetesi o ana kadar toplam üç uçağın düşürüldüğünü belirtmiştir.⁴² 22 Eylül Pazar gecesi İstanbul’u bombalamak üzere Çanakkale üzerinden şehre doğru gelen uçaklardan biri Çanakkale-Arıburnu’nda düşürülmüş, diğeri ise Kartal yakınlarında sahile birkaç yüz metre uzaklıkta denize inmek zorunda kalmıştır. *Vakit* gazetesi ertesi günkü nüshasında (23 Eylül) düşürülen uçak ve esir edilen pilot ve yardımcısı hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir.⁴³

34 1 Eylül 1918 tarihinde İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiyesi’nin Dâhiliye Nezareti’ne gönderdiği yazı için bk. *BOA. DH. İUM.* 21-2/86 lef 82.

35 *İkdam*, No: 7743, 3 Ağustos 1918.

36 İ. Hami Danişment, *a.g.e.*, s.447.

37 Emniyeti Umumiye’nin 17 Ağustos 1918 tarihinde gönderdiği genelge için bk. *DH. EUM. SSM.* 27/30.

38 *İkdam*, No: 7725,13 Ağustos 1918.

39 Yılmaz Çetiner, *Son Padişah Vahideddin*, Epsilon Yay., İstanbul 2005, s. 26.

40 A. Fuat Türkeldi, *Görüp İştittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1951, s.161.

41 *BOA. DH. UMVM.* 96–19.

42 *Vakit*, No: 329, 23 Eylül 1918.

43 *Tanin*, No: 3512, 23 Eylül 1918.

“Vaktin gece olmasına rağmen birkaç tane jandarma neferi kayığa atlayarak ve mitralyözle mücehhez olan tayyareden korkmağı hatıra getirmeyerek tayyarenin üstüne gitmişlerdir. Takarrüp ettikleri sırada içindeki zabıt İngilizce ve Fransızca olarak “ateş etmeyin teslim oluyoruz” diye bağırmıştır. Jandarma neferleri tayyaredeki iki kişiyi kayığa alıp sahile getirmişlerdir. Elbiseleri ıslanmış olduğu için kendilerine elbise verilmiş ve ateş yakılarak çamaşırları ve üniformaları kurutulmuş ve yaş ayakkabıları keçe imalı olduğundan kendilerine iki çift ayakkabı verilmiştir”.

İngiliz askerlerinden birinin yaşı 20, diğeri ise 30 civarındadır, daha genç olan pilot kolej eğitimi bitirdikten sonra Cambridge Üniversitesi'nde hukuk eğitimine başlamış, savaş başlamasıyla eğitimini yarıda bırakıp orduya kaydolmuş, bir müddet Batı Cephesi'nde bulunduktan sonra Adalara (Ege denizi) gönderilmiştir. Kendisinin ifadesiyle saldırı için İstanbul'a ilk kez geldiği, yolu da harita yardımıyla bulduğunu belirtmiştir. Tayyareciler 13 bomba taşıdıklarını, bunların hepsini attıklarını fakat isabet ettiremediklerini söylerler, esir tayyareciler trenle Haydarpaşa'ya oradan da vapurla Sarayburnu'na, oradan da arabayla Harbiye Nezareti'ne getirilmişlerdir.⁴⁴ *Tanin* ve *Vakit* gazetelerinde saldırıların bir daha olmaması ümidiyle düşürülen uçaklar ve esirlerle ilgili ayrıntılı haber yapılmıştır. Esirlerin ağzından Osmanlı uçaklarının başarılarından bahsedilerek halkın moralini yüksek tutmaları istenmiştir.

Yahya Kemal'in “O güzel son bahar günlerinde Bulgaristan Cephesi çözülmüş, İstanbul'un semasını ve denizini ateşin bir endişe sarmıştı ve düşman tayyareleri güpegündüz nümayiş ediyorlar ve bombalar atıyorlardı.” dediği gün 18 Ekim 1918 Cuma günüydü.⁴⁵ Düşman hava kuvvetleri sabah 11.30'da yedi ve öğleden sonra 13.30 civarlarında beş uçak olmak üzere iki filo halinde İstanbul'a şimdye kadar hiç yapmadığı en şiddetli hava saldırısını yapmıştır. Beyazıt, Üsküdar, Eminönü başta olmak üzere Galata, Unkapanı, Fatih, Samatya, Karaköy, Aksaray, Şehremini, Karagümrük, Fener, Kumkapı, Kasımpaşa, Eyüp, Hasköy, Pangaltı, Arnavutköy, Beyoğlu gibi İstanbul'un merkezi yerleşim birimlerini bombalamıştır. Özellikle insanların en kalabalık olduğu ve zaman dilimi olarak Cuma günü Mahmutpaşa pazarının bulunduğu bölgeye bomba atarak 70 kadar insanın ölümüne⁴⁶ ve 200'den fazla insanın yaralanmasına sebep olmuştur.⁴⁷ *İkdam* gazetesi muhabirinin Mahmutpaşa'da yaralanan Raşit oğlu Osman'la Gülhane Hastanesi'nde yaptığı mülakatta Osman Efendinin verdiği bilgiler saldırının çarşığı savaşa alanına çevirdiğini göstermektedir:

“Birdenbire dehşetli bir gürültü oldu. Her taraf toz dumana karıştı. Bir dakikada ne olduğunun farkında değildik. Sonra kucağımdaki yavrucuğumla kendimi yerde buldum. Arkamda zevcem yüzükoyun yerde yatıyordu. Etrafımda kopuk baş, ayak, kol yığınları, cesetler ve parçaları vardı. Havaya uçan cisimleri hayal meyal hatırlıyorum. Kalktım zevcemin yanına gittim. Bana göğsünden vurulduğunu söyledi. Bir dükkâna

44 Aynı vesika.

45 Y. Kemal Beyatlı, *Çocukluğum Gençliğim Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1999. s.138.

46 Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, II, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2002, s. 624.

47 Eminönü Polis Merkezinin hazırlamış olduğu rapor için bkz. *BOA. DH. İUM.21-2/86* lef 118.

çekecek kadar kendimde cesaret buldum. Çocuğumda da bacaklarından akan kanın lekelerinin görerek çıldırıyordum. Fakat sonra onun mecruh olmadığını bacaklarımdan vurulmuş olduğumu öğrendim.”⁴⁸

Osman Efendi'nin eşi daha sonra hastanede vefat etmiştir. Bombanın düştüğü yerin yakınında olan Hacı Küçük Camii baş hademesi Hacı İshak Efendi gördüklerini şu şekilde anlatmıştır:

“Tayyareler gelirken ben cami içinde bulunuyordum. İbtida Beyazıt tarafından görüldüler. Yukarıdan mitralyöz gürültüleri başlayınca tayyarelerin geldiğini anladım. Dışarıya baktım halk sokakta toplanmış gözlerini göğe kaldırmış kimi tayyare var tayyare diye söylüyor, kimi tayyarelerin miktarını sayıyordu. Kimi beş kimi altı diyordu, dikkatlice bir kere baktım. Tayyareler tam üstümüze gelmiş ancak iki km yüksekte görülüyordu. Derhal bomba atmaları ihtimalini düşündüm. Dışarıda bulunan ahaliye bağırdım “yahu dağılınız, bodrumlara giriniz” dedim. Ahalinin bazıları benim ihtarım üzerine çekildiler. Fakat bir kısmı hiç ehemmiyet vermedi. Camini içinde cemaat yoktu. Ben caminin üzeri boş bir kubbe olduğunu düşündüm ve dışarı çıktım karşıdaki mağazanın içine sığındım. Oraya girer girmez bir gürültü etrafı sardı. Her taraf duman içinde kaldı ve artık olan olmuştu. Bundan sonra metruk bir halde iki müselman kadının üstleri başları kanlar içinde benim bulunduğum mağazaya yaklaştıklarını gördüm. Sonra tekrar camiye girdim. Bütün camlar kırılmış caminin zeminine saçılmıştı. İnfilak tazyiki pek şiddetli olmuş ki bazı pencerelerdeki çerçeveler bile kırılmıştı. Sıvalar dökülmüş, cami içerisinde bulunan antika iki kıymetli avize sakatlanmıştı. Bundan başka lilhamd camide hasar yoktu.”⁴⁹

İnsanlar bir yandan korkmuş, bir yandan gökyüzünde uçan yeni yeni görmeye başladıkları aletlere karşı meraklarını bastıramamışlar. En fazla iki kilometre yükselebilen uçaklar yerden çok net görülebiliyordu. Gürültü ile gelen uçakları İstanbul halkı çatıların altında, teraslarda, dükkânların önünde izlemekten kendilerini alamamışlardır. Gazetede ilanlara ve polislin uyarılarına rağmen halk yine de sokağa çıkıyordu. *İkdam* gazetesi hava bombardımanları için “birkaç günden beri sulh ümidiyle neşelenmeye başlayan ahaliye sulhun henüz uzakta bulunduğu his ve fikrini vermiş ve halk üzerine yeniden bir ye's ve nev-ümidi uyandırmıştır. Savaş hasmane ordular arasında cereyan etmelidir. Açık bir şehir üzerine güpegündüz gelip en ziyade mecmu'u nas olan mahaller üzerine, çarşılarla mevad-ı infilakiye etmek faydasız bir uğraştır” denilmektedir.⁵⁰

İkinci saldırıya karşı havalanan Osmanlı filosu içerisinde bulunan Astsubay Vecihi anılarında o günleri “İstanbul Üzerinde Bir Hava Muharebesi” başlığı altında bahsetmektedir. “Çanakkale üzerinden altı düşman tayyaresinin İstanbul istikametine geçtiği Hava Savunma Komutanlığı'na bildirilmiştir. Biz beş pilot ve tayyare yerde hazır ikinci haberi bekliyorduk. Saat

48 *İkdam*, No: 77908, 19 Ekim 1918.

49 Haberin tamamı için bkz. *Vakit*, No: 355, 19 Ekim 1918.

50 *İkdam*, No: 7789, 19 Ekim 1918.

13.15'de haber geldi ve biz yerden ayrıldık. Daha ilk hareketimizde intizamsızlık başlamıştı (...). Büyük Fazıl filo kumandanı idi. Fakat benden başka kendisini takip eden bulunmuyordu. 1 saat 20 dakika havada kaldım. Elimdeki tayyarenin azami uçuş müddeti 1,5 saat idi. Bunun için derhal benzin alarak tekrar yükselmek üzere karargâha inmeye karar verdim.”⁵¹ Tayyareci Vecihi uçakların gelmesi üzerine tekrar havalanmasına rağmen bir şey yapamamıştı. Filoda bulunan diğer iki pilot da yine Yüzbaşı Fazıl Beyi takip etmeyerek boğazın kuzey dolaylarında uçmaya başladı. Yüzbaşı Fazıl beş düşman tayyaresi karşısında yalnız kalmıştı. Büyük bir cesaretle Adalar üzerinden yaklaşmakta olan düşman tayyarelerine saldırdı. Tayyaresinin sürati düşman tayyarelerinkinden az olduğu için ancak fazla irtifa almak suretiyle iki taarruz alabildi.⁵² Yüzbaşı Fazıl tek başına düşmanın on makine tüfeğine karşı koymuş düşmanın bir pilot yardımcısını ortadan kaldırmış, bir tanesini de ağır yaralamıştı. Düşman filosu bombaları attıktan sonra hızla uzaklaşmıştı. Tayyareci Vecihi alana indikten sonra kahraman Fazıl'ın tayyaresinin yanına gitmiş, uçağın delik deşik olduğunu görmüştü. Fazıl Bey bu saldırılarda ağır yaralanmış derhal Gülhane Hastanesi'ne kaldırılmıştı. Yapılan muayenede sol elinin serçe parmağı kopmuş ve göğsüne iki mermi isabet etmişti.⁵³

Müdafaa-i Milliye Heyeti tayyareci Fazıl'ı hastanede ziyaret ederek kendisine altın saat ve uçak maketinin bulunduğu altın maket hediye etmişti. İstanbul halkı namına 2,5 lira para verilerek tebrik edilmişti.⁵⁴ Sadrazam ve Harbiye Nazırı İzzet Paşa İstanbul Valisi Kani Bey ve İstanbul Polis Müdürü Nihat Bey'den oluşan bir heyet önce olay yerine daha sonra da hastaneye gelerek ziyaret ve incelemelerde bulunmuştu.⁵⁵ Hilal-i Ahmer Cemiyeti de yaralılar için arabalar göndermiş hastaları tedavisi ile ilgilenen kadınların hizmetleri takdire layık görülmüştür. Ayrıca saraydan Ertuğrul Vapuru kumandanı Bahriye Mirlivası Hafız İbrahim Paşa olay yerine gelerek incelemelerde bulunmuştur.⁵⁶ Sabahki taarruz aynı zamanda Padişahın selamlık törenine denk gelmişti. Sultanı bekleyen kalabalık olduğu için Padişah, gerek halka gerekse askerlere uygun yerlere çekilmelerini ferman buyurmuş ve Seryaver Naci Bey'in gerekli önlemleri almasını istemiştir.⁵⁷

18 Ekim 1918, Cuma günü yapılan saldırılarda ölenlerin isimleri şunlardır: Muhittin Efendi'nin zevcesi Emine Hanım ve kızı Melek Hanım, Muhittin Efendi'nin baldızı Nadire Hanım, Muhittin Efendi'nin Kayınvalidesi Nuriye, Hüsameddin Bey'in çocuğu (Demirhun mah.), Pandoli oğlu Aleksander (Kalyoncu Han), Dimitri oğlu Aleksander (Galata), Bilecikli Ahmet, Akbıyıklı Halil oğlu Hüseyin Çavuş, Muhammed Ağa oğlu Emin (Beşiktaş), Levazımda Hademe Kadir Oğlu Vehram, Frodi Liyone de Jorj, Âram Mardikyan (Alyanak Hanında), Bigalı Ârtin oğlu Âgob Kitabcıyan, Nikoli oğlu Netofilos, Ohannes oğlu Kirkor (Eyüp), Matmazel

51 Vecihi Hürkuş, a.g.e., s. 48-49.

52 Avni Okar, *Türkiye'de Tayyarecilik (1910-1924)*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2004, s. 36.

53 Avni Okar, a.g.e., s. 36.

54 *İkdam*, No: 77909, 20 Ekim 1918.

55 *Vakit*, 19 Ekim 1918.

56 *İkdam*, 19 Ekim 1918.

57 Mustafa Selçuk, *Hedef Şehir İstanbul, Çanakkale Geçildi mi?*, Emre Yay., İstanbul 2005, s. 155.

Aleksander (Büyükada), Terzi Miltiyadi, Ruscuklu Ali oğlu Ahmet, Monolâki (Havuzlu Han), Ömer Fethi oğlu Mehmet, Boyacı Köyünden Bahur oğlu Mordehay, Bolu'dan Şakir oğlu Mustafa, Mahmutpaşada Sarraf Dükkânı Sahibi, Arif Bey'in bahçesinde iki asker (Karacabeyli Osman ve Behlül), Ahmet Hulusi Bey'in Kayınpederi Mahmut Efendi, Ahmet oğlu Necip, İbrahim oğlu Mehmet, Pandoli oğlu Hristo, kimliği tespit edilemeyen dört kadın.

Tayyarelerden Atılan Beyannameler

Birinci Dünya Savaşı döneminde radyo, televizyon gibi yayın organları olmadığı için psikolojik harbin malzemesini öncelikle beyannameler ve basın oluşturmaktaydı. Bu beyannameler genellikle devletlerin genelkurmayı ve dışişleri ile koordineli çalışan propaganda şubeleri tarafından hazırlanmıştır. Beyannameler keşif balonları ve uçaklar vasıtasıyla atılıyordu.⁵⁸ Bu konuda İngilizler ve Almanlar birbirleriyle yarışıyorlardı. İngilizlerin öncülük ettiği İtilaf devletleri, Osmanlı Devleti'nin savaştığı Çanakkale, Kanal, Hicaz gibi tüm cephelerde beyanname atmışlardır.⁵⁹ Broşürlerde Osmanlı esirlerinin ağzında mektuplar yazılmış, savaşı kendilerinin başlatmadığı tek suçlunun Almanlar ve İttihat ve Terakki yöneticileri olduğu vurgulanmıştır.

İstanbul'a hava akınları 1918 yılı yaz ve sonbaharında yoğunlaştığı için beyannameler daha çok barış ve savaşın sona ermesi ile ilgili idi. Ancak bu tarihten önce de beyanname atılmıştır. İlk olarak 12 Nisan 1916'da İmroz Adası'ndan kalkan iki İngiliz uçağı İstanbul'a gelerek Zeytinburnu silah fabrikasını ve Yeşilköy'deki uçak hangarlarını yangın bombaları ile taarruz ederek İstanbul üzerine beyannameler de atmıştır.⁶⁰

Bulgar ordularının çözülmeye yüz tuttuğu ve Almanların gerilediği 1918 yılının Ağustos, Eylül, Ekim aylarını kapsayan günlerde İstanbul'a hava akınları artarak devam etmiş, düşman uçakları artık gündüzleri de taarruz düzenler hale gelmiştir. 28 Ağustos 1918 gecesi gelen düşman uçakları Aksaray, Samatya, Kumkapı civarlarına paket halinde beyannamelere bırakmışlardır. Samatya Merkez Komiserliğinin düzenlediği rapordan anlaşıldığına göre beyannamelerden bir kısmı tomar halinde Samatya'da Yüzbaşı Nuri Bey'in bahçesine düşmüş. Nuri Bey'in 10 yaşlarındaki kızının elinde bir tanesi görülerek nereden bulunduğu sorulduğunda tayyareler tarafından atıldığını bildirmiş, beyannamelere el konularak başkumandanlığa teslim edilmiştir.⁶¹

İstanbul Polis Müdürü tarafından "Beyanat-ı Vahiye ve İfadât-ı Eblehkaraneyi Muhtevi Beyanname"⁶² olarak ifade edilen nüshalar polis memurlarınca toplanarak Harbiye Nezareti'ne teslim edilmiştir. Bu beyannamelerin içeriği dönemin gazete haberlerine yansımıştır. Ahmet

58 Sadık Sarısan, *Birinci Dünya Savaşında Türk Cephelerinde Beyannamelerle Psikolojik Harp*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 5-6.

59 Birinci Dünya Savaşında Propaganda, Psikolojik harp ve beyannameler üzerine müstakil eserler mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bk. Servet Avşar, *Birinci Dünya Savaşında İngiliz Propagandası*, Kim Yay., Ankara 2004; Münir Güneri, *Psikolojik Harbin Önemi ve Yöntemi*, K.K.K. Basımevi, İstanbul 1967.

60 *Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekâtı*, s. 87.

61 BOA. DH. İUM.21-2/86 lef 56.

62 BOA. DH. İUM.21-2/86 lef 82.

İzzet Paşa hükümetinin barış girişimlerinde bulunduğu ve Wilson İlkeleri'nin etkisi ile Osmanlı kamuoyunda barış beklentisinin arttığı ve İstanbul halkının ateşkes anlaşmasının ne zaman imzalanacağını merakla beklediği günlerde, düşman uçakları İstanbul'u tekrar bombalamıştır. Yukarıdaki satırlarda ifade edilen ve en fazla can-mal kaybının olduğu 18 Ekim 1918 tarihli saldırıda Cuma saatinde kalabalık semtlere broşürler atılmıştır. Uçaklardan atılan beyannamelerde şu ifadeler yer almıştır.⁶³

“Ey Müslümanlar! 15 günden beri Makedonya'da en şiddetli harbi yaptıktan sonra kâmilen Bulgar ordusu bozulmuştur. Bulgar ordusu iki kısma ayrılmıştır. Bulgarlardan binlerce esir, yüzlerce top ve birçok yaralı ve lazimat-ı harbiye iltizam eyledik. Almanlar Bulgaristan'ı bu harbe soktu. Bu harp birçok seyir kazanacağını vaat etti...”

12 adet uçakla 2 filo halinde taarruz eden düşman uçakları İstanbul halkına sulh çağrısında bulunuyorlar, Bulgarların barış yaptığından bahisle Osmanlı Devleti'nin de barış isteme zamanının geldiğini hatırlatıyordu.⁶⁴ Düşman uçakları askeri ve sivil hedefleri bombalayarak hukuk dışı ve insanlık adına utanç verecek hareketleri yanında attıkları beyannamelerle halkın manevi duygularını yaralamak istiyorlardı. Dönemin gazetelerinde İtilaf Devletleri'nin hedeflerinde yapılan saldırıların maddi zarardan çok İstanbul halkının manevi ve moral değerlerini altüst etmek amacı ve savaş direnci olduğu vurgulanmıştır.⁶⁵ Özetle İtilaf devletleri uçaklarla İstanbul'u sadece bombalamakla kalmamış halkı istedikleri istikamette yönlendirmek için beyannameler atmışlardır.

Tayyarelere Karşı Alınan Tedbirler

İstanbul halkının tayyare bombardımanından ve müdafaa ateşlerinden korunması için alınan güvenlik tedbirlerinden bahsetmek gerekir. İstanbul I Polis Müdüriyet-i Umumiyyesi ve Karargâh-ı Umumi birtakım önlemler içeren kararlar alıp bunları gazetelerde ilan ederek halkı uyarmışlardır.

Osmanlı Devleti, daha savaşa girmeden önce 6 Haziran 1914'de “*Hava Sahalarına Ait Yasak Bölgeler Nizamnamesi*” hazırlayarak yabancı tayyare ve balonlarla ilgili uyulması gereken kuralları belirlemiştir.⁶⁶ Nizamnameye göre uçuş yapmak isteyen şahıs önce kendi hükümetinden onaylı dilekçeyi (dilekçede; kendisinin, yardımcısının ve tayyarenin fotoğrafı bulunması zorunludur.⁶⁷) Osmanlı Sefaretine takdim edecek, Hariciye Nezareti gerekli incelemeyi yaptıktan sonra ilgili kişiye Osmanlı hava sahasında yasak olan ve olmayan yerleri gösteren harita ile beraber izin verecekti.⁶⁸ Ancak yasak bölgeler içinde birinci sırayı “*Avrupai Osmanî (kâmilen boğazlar)*” maddesi ile

63 *Vakit*, No:355, 19 Ekim 1918.

64 Mithat Sertoğlu, “İstanbul (Türk Devri)”, *İslam Ansiklopedisi*, V/II, İstanbul, MEB Yayınları, 1968, s. 1214/42.

65 *Tanin*, No: 3488, *Vakit*, No: 355 19 Ekim 1918.

66 *Takvim-i Vekayi*, No: 1847, 1 Haziran 1330, 20 Receb 1332 (14.06.1914).

67 Aynı Nizamname, Madde 4.

68 Aynı Nizamname, Madde 9.

İstanbul ve çevresi almaktadır.⁶⁹ Sınırlama savaştan öncesi için geçerlidir. 17. maddede belirtildiği üzere seferlik boyunca barış anlaşması yapıncaya kadar tüm Osmanlı toprakları üzerinde hava uçuşu yasaklanmıştır.⁷⁰

Gün geçtikçe artan tehditler ve tayyare saldırıları karşısında Başkumandanlık Vekâleti 18 Mart 1916'da bir takım tedbirler hazırladı. Halkın yapması gerekenler, erken haber alma ve uyarı sistemi ve şehrin uçaksavarlarla müdafaasını içeren bu önlemler 24 Nisan 1916'da genişletilerek bir "Tamimname" ile ordu merkezlerine ve ilgili kurumlara iletilmiştir. Buna göre;

- a. İstanbul ve dolaylarına, demiryolları üzerindeki önemli noktalara yönelecek düşman hava taarruzları Karadeniz ve Ege Denizi'nden gelecektir.
- b. Ege Denizi'nden gelecek düşman kara ve deniz uçakları adalardan veya uçak ana gemilerinden uçurulacaktır. Uçak ana gemileri Saroz ve Edremit Körfezi'ne kadar kıyılarımıza sokulabilir. Bu bakımdan 5. Ordu ve Boğazlar Genel Komutanlığı bu mevkileri göz önünde tutacaktır.
- c. İstanbul'a veya demiryollarına taarruz edecek düşman tayyareleri aşağıdaki hatları geçmek zorundadırlar:
Birinci hat, Enes-Edremit kıyısı;
İkinci hat, Edremit-Ayvalık-Ezine-Lâpseki-Şarköy-Malkara -Keşan;
Üçüncü hat, Balıkesir-Susurluk-Bandırma-Erdek-Paşa-Tekirdağ-Uzunköprü;
Dördüncü hat, Marmara Ereğlisi-Çerkezköy-Saray-Midye.
- d. Karadeniz'den yaklaşacak gemiler için Şile-İğne-Ada kıyı hattı, Şile-Gebze hattı, Çatalca Mevzii hattı.
- e. 5. Ordu, birinci ve ikinci hatlardan üçüncü hattın Bandırma'ya kadar olan kısmı; 2. Ordu geri kalan diğer hatlara Boğazlar Genel Kumandanlığı Karadeniz ve Akdeniz Boğazlarının her iki tarafında uygun yerlere gözetleme postaları koyacaklar ve bu postalar tayyare müfrezelerine telefonla veya telgrafla bağlanacaklardır.
- f. Birinci hattın kıyı gözetleme postaları gördükleri düşman tayyarelerini Gelibolu tayyare müfrezesine bildireceklerdir, ikinci hatlardakiler de uçuş istikametlerini bildireceklerdir.
- g. Düşman tayyareleri ikinci hat gözetleme postalarını geçtikleri takdirde Gündüz Tayyare Mektebi'ne gece 1. Orduya haber vereceklerdir. Geceleri Karadeniz'den yaklaşacak uçaklar için bilgi sırasıyla Donanma Kumandanlığı'na, 1.Ordu Kumandanlığı'na ve Tayyare Mektebi'ne bildirecektir.
- h. İstanbul üzerine gelecek düşman tayyarelerine ateş açmak için Kâğıthane, Zeytinburnu, Yeşilköy tayyare hangarı, Okmeydanı, Osmaniye, Sarayburnu, İstinye, Tophane ve Başbüyük'te uçaksavarlar yerleştirilecek, ayrıca 1. Şube tarafından Baruthane ve Tersane ile Tayyare Mektebi'nin savunulması için uygun yerlere yerleştirilmek üzere 1. Orduya top ve makineli tüfekle verilecektir.

69 Yasak bölgeler için bk. BOA. DH. EUM. LVZ. 66-22.

70 17. madde için bk. *Takvim-i Vekayi*, No: 1847, 14.06.1914.

- i. Geceleri taarruz edecek tayyareleri uçaksavarlara göstermek için 1. Orduya yedi adet ışıldak verilecek ve bu ışıldaklardan ikişer adedi Tophane, İstinye Zeytinburnu'na ve bir tanesi de Tayyare Mektebi civarında yerleştirilecektir. Uçaksavar toplarının buldukları yerlerde küçük piyade kuvveti bulundurulacaktır.
- j. Osmanlı tayyareleri düşman tayyareleri ile muharebe etmek üzere uçtukları zaman birlikler uçaksavar ateşlerinin durduracaklardır.⁷¹

Yukarıdaki maddelerden anlaşılacağı üzere Başkumandanlık Vekâleti İstanbul'u hava saldırılarından korumak için geniş çapta tedbirler alarak gerekli merkezleri alarm durumuna geçirmiştir. Erken haber alma ve uyarı sistemi sayesinde daha sonra artan saldırılara karşı bombardımanların yapabileceği tahribat önlenmiştir.

İstanbul'u çevreleyen denizlerin, İstanbul Boğazı ve Marmara Denizi kesiminde gerekli noktalarda bulunan, geceleri deniz trafiğinin sağlıklı ve emniyetli yapılabilmesini sağlayan, Anadolu, Rumeli, Ayastefanos, Kızkulesi, Ahırkapı, Şile gibi fenerlerin⁷² düşman uçaklarına istikamet ve hedef göstermemesi için söndürülmesi hususunda Karargâh-ı Umumiden Bahriye Nezaretine 1916 Haziranında tebliğ edilmiştir.⁷³

Taarruz anında sadece fenerler değil, tüm şehrin ışıklarının söndürülmesi istenmiştir. Hatta camilerin minareleri dahi bu yasaktan etkilenmiştir. 1916 yılı Ramazan ayına (Hicri 1334) üç gün kala Dâhiliye Nezareti, fabrika ve cephanelik gibi önemli binaların pek yakınında olmayan minarelerin aydınlatılmasında bir mahzur olup olmadığını Başkumandanlık Vekâleti'ne sormuştu. Harbiye Nezareti adına Enver Paşa önemli binaların uzağındaki minarelerin aydınlatılmasında bir sakınca olmadığını bildirmiştir.⁷⁴ Karartma sadece resmi dairelerde değil de kamuya ait mekânlarda kısıtlama getirilmişti.⁷⁵ Kahvehaneler daha erken kapanmış, insanların dışarıda dolaşması istenmemiştir. Diğer mekânlar ve yabancı diplomatlar bu emre uymak zorundaydı. Gazeteler de, sürekli halka; özellikle geceleri ışıkları söndürmesi konusunda tavsiyelerde bulunuyordu.

1917 yılında İstanbul'a yönelik saldırılar artmaya başlayınca İstanbul'u korumak ve saldırıyı önceden haber almak amacıyla Başkumandanlık Vekâleti Muhaberat-ı Havaiyye Kumandanlığı'nı kurarak vazifelerini bir emirle bildirmiştir.⁷⁶ Bu emre göre çeşitli yönlerden İstanbul'a gelen düşman tayyarelerini haber vermekle vazifeli bütün birlikler veya gözetleme postalarından gece ve gündüz alınan bütün haberler harp telgrafı veya telefonla Muhaberat-ı Havaiyye Kumandanlığı'na bildirilecek; Kumandanlık telgraf, telefon ve diğer süratli muhabere vasıtalarıyla

71 *Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekâtı*, s. 88-89.

72 Burhanettin Seri, "Deniz Fenerleri", *İstanbul Ansiklopedisi*, III, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1994, s. 24.

73 Ayasofya, Kız Kulesi ve Ahırkapı Fenerlerinin söndürülmesi hakkında bk. *BOA. DH. EUM.* 3. şb. 13/41.

74 Dâhiliye Nezareti bu izni İstanbul valisi Bedri Bey ve İstanbul Polis Müdürü Ahmet Bey'e 18 Haziran 1916 tarihinde bildirmiştir, bk. *BOA. DH. EUM.* 3. şb. 14-48.

75 A. Jevakhoff, "Çanakkale'nin İstanbul'dan Görünüşü", *İstanbul 1914-1923*, çev. C. Akalın, İletişim Yay., İstanbul 1996, s. 72.

76 *Türk Havacılık Tarihi 1912-1923*, II. Kitap, II. Bölüm, s. 6-17.

düşman tayyareleri hakkında aldığı bilgileri Başkumandanlığa, Yeşilköy Hava İstasyonu'na, Hava Savunma birliklerine, İstanbul Polis Müdüriyeti'ne ve Merkez Kumandanlığı'na bildirecek; şehir inzibatını ışıkların söndürülmesini sağlayacaktı.

Muhaberat-ı Havaiyye Kumandanlığı düşman tayyarelerinin gelişini halka bildirmek için havaya kırmızı renkte bir işaret fişeği atacak ve belirli birlikler tarafından bu işaret tekrarlanacak, tehlikenin geçtiği de beyaz işaret fişeğiyle halka duyurulacaktı. Bu emirle bütün yetkili birimler ve halkın saldırılara karşı yapması gerekenler bildiriliyordu.⁷⁷

Polis Müdüriyet-i Umumiyesi 13 Ağustos 1918'de "Tayyarelere Karşı Tedabir-i Tahfiziye-i Ahaliye Vesaya" başlıklı dört maddeden oluşan tedbirleri gazetelerde yayınlamıştır. Bu tedbirlere halkın riayet etmesi istenmiştir. O günlerin güvenlik duygusunu yansıtmaya açısından polisin ilan ettiği tedbirleri aynen vermemiz daha doğru olacaktır.⁷⁸

Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nden; düşman tayyarelerine karşı tedbir-i tahfiziyeden olmak üzere ahâlinin mevaddı mutavaat ve riayet etmeleri lüzumu ilan olunur.

1. Şehir üzerine gelen düşman tayyarelerine karşı silah isti'mal edenler kanunen muayyen ceza ile cezalandırılacaklardır.
2. Düşman tayyarelerine tarafından bomba ve makineli tüfengin mermiyatından ma'da müdafaa kıtaatından endaht edilecek top ve makineli tüfeng mermiyatı parçaları dahi nüfuzca zaiyatı mucib olabileceğinden tayyarelerin takarrubunun haber alınmasını mütaakib ahalinin sokaklarda dolaşmayarak en yakın binaları alt katlarına iltica etmeleri lazımdır, tayyareleri temaşa etmek üzere toplanmak caiz değildir.
3. Tiyatro ve Sinemalardaki ahalinin zabita tarafından vukuu bulacak ihtar üzerine derhal buradan çıkarak en yakın ve münasip mahallere girmeleri lazımdır.
4. Tayyarelerin gece vürudu halinde hane ve dükkânlardaki ışıklar bilaistisna derhal söndürülecektir. Bu ihtârata muğayyir harekâta bulunanlar polis tarafından men olunacaktır. Polisin emri ve tembihine mutavaat etmeyenler hakkında "Polis Nizamnamesine" zeyil edilen mevad-ı kanuniyeye tevfikan takibatı kanuniye icra edilecektir.

Bu tedbirler halka ilan edildikten dört gün sonra 17 Ağustos 1918 tarihinde Emniyet-i Umumiye tarafından emniyet müfettişlerine hitaben de bir genelge yayınlanmıştır. Bu yazıda artan düşman saldırıları ve bu saldırıların amacının önemli hedeflerin vurulması olmasından dolayı ülke içerisinde düşmana bilgi sızdıran casuslara karşı dikkatli olunması ve bu konuda ilgili kurum ve kuruluşların bilgilendirilmesi istenmiştir. Askeri alanlar hakkında bilgisi olan ve düşman hesabına çalışanlar hakkında "mütebassır ve müterassıd" yani gözü açık ve

77 *Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekâtı*, s. 161.

78 *İkdam*, 13 Ağustos 1918.

dikkatli olunması ve ilgililerin uyarılması vurgulanmıştır.⁷⁹ Askeri kurumların bulunduğu Beyazıt, Yeşilköy, Kasımpaşa, Üsküdar gibi yerlerin her saldırıda vurulması da yukarıdaki uyarıyı doğrulamaktadır. Yine İstanbul polisi 3 Eylül 1918'de Şehremaneti'nden saldırılarda yaralananların ilk yardımları hususunda destek istemiş. Yaralıların ve ölümlerin taşınması için gerekli sedye ve araçların İstanbul'un belirli semtlerinde geceli gündüzlü hazır bulundurulması istenmiştir.⁸⁰ Bombardımanlarda Hilal-i Ahmer Cemiyeti gibi yarı sivil yardım kurumlarının yaralıları taşıma ve hastane hizmetlerinde katkıları olmuştur. Özellikle de cemiyet mensubu kadınların çok faydası olmuştur.⁸¹

Harbiye Nezareti 3 Eylül 1918'de Salı günü gazetelerde yeni bir tebligat yayımlamıştır.⁸² Harp Matbuat Karargâhı'ndan yapılan açıklamalarda ilk kez tayyareler hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Düşman uçaklarının yapısı, motorları, kaç adet geldikleri, kalkış yerleri olan Adalardan ve Adalar-İstanbul arasının yaklaşık 300 kilometre olduğundan bahsedilmiştir. Attıkları bombaların çeşitleri, hedefleri ne olduğu anlatılmıştır. Toplu mekânlarda bulunanların en alt katlara inmeleri, geceleyin her türlü ışıktan saklanması gerektiği, insanların evlerinden çıkmamaları gerektiği özellikle vurgulanmıştır. Avrupa şehirlerine otuz kırka varan tayyare ile saldırılar yapıldığı, İstanbul için böyle bir şeyin mümkün olmadığı ve Adalardan gelen uçakların ancak 30 dakika şehir üzerinde kalabildiği, dolayısıyla halkın taarruz zamanı sessiz ve hareketsiz kalması istenmiştir. Düşman tayyarelerine karşı Osmanlı uçakları hem Çanakaléde hem de Boğazlar üzerinde başarılı bir şekilde müdafaa etmeleri ve düşman tayyarelerini düşürmeleri de nazara verilmiştir.

18 Ekim 1918 Cuma günü saldırıdan sonra tayyarelerin İstanbul'daki müzeler ve saraylar gibi tarihi eserleri bombalaması ihtimalinden endişelenen Maarif Nezareti 22 Ekimde konuyu Meclis-i Vükela'ya getirmiştir. Meclis-i Vükela düşman uçaklarının Topkapı Sarayı, müzeler gibi tarihi binaları eserleri bombalamaması için tarafsız devletlerin düşman devletleri nezdinde girişimde bulunması hususunda Hariciye Nezareti'ni görevlendirmiştir.⁸³

Mondros Mütarekesi'ne birkaç gün kala Osmanlı Devleti yetkilileri kültür varlığımızın en önemli değerleri olan Topkapı Sarayı gibi eserleri düşman taarruzundan korumak için tarafsız devletlerden yardım isteyip düşmanların uluslararası hukuku hiçe sayarak yaptıkları saldırıları önlemek istemiştir.

Bu kısımda son olarak şunu söyleyebiliriz, Osmanlı Devleti Avrupa devletleri ile aynı teknik güçte olmadığı için daha çok korunma, savunma psikolojisine girmiş, elinde bulunan az sayıda tayyare ile saldırılara karşı koymaya çalışmıştır. Dönemin en etkin yayın organı olan gazetelerle

79 BOA. DH. EUM, SSM. 27-30.

80 Dâhiliye Nezareti Polis Müdüriyeti'nin bu isteğini 9 Eylül'de Şehremanetine bildirir. Bk. BOA. DH. EUVM. 96-19.

81 Tanin, No: 3539, 20 Ekim 1918.

82 Tanin, No: 3495, s. 3, İkdâm No: 7746, 3 Eylül 1918.

83 BOA. MV. 212-230, ayrıca Topkapı Sarayının korunması için hazırlanan rapor hakkında bkz. BOA. Babiâli Evrak Odası (BEO) nr: 339872 ve 340471, 3 Eylül 1918 tarihli raporun tahlili için bkz. Süleyman Beyoğlu, "Topkapı Sarayı Bombalanacaktır!..", *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, Sayı: 54, İstanbul 1998, s. 25-27.

halkı sık sık uyarmıştır. Karartma, sağlam mekânlara sığınma, erken haber alma gibi temel korunma tedbirleri alınarak saldırılardan en az kayıpla çıkmak istenmiştir.

Tetkik-i Hasarat Komisyonu ve Arz-ı Haller

Düşman donanmasının bilinen savaş kurallarını ve uluslararası anlaşmaları ihlal ederek Osmanlı sahillerini bombalaması sonucu meydana gelen hasarların tespit ve kayıt altına alınması için Başkumandanlık Vekâleti 18 Ocak 1915 tarihli emri ile tüm kazalarda kaymakamların başkanlığında Tetkik-i Hasarat Komisyonu kurulmasını istemiştir.⁸⁴ İstanbul için Beyoğlu Mutasarrıflığı riyasetinde ve Dersaadet Liman Dairesi bünyesinde bir komisyon kurulmuştu.⁸⁵ Bu komisyon İstanbul Vilayeti'ne bağlı olarak çalışmıştır. Tetkik-i Hasarat Komisyonu, savaşın ilk yıllarında sadece Rus donanmasının Karadeniz Boğazı etrafında yaptığı tahribatı⁸⁶ ve İtilaf kuvvetlerinin Marmara'da zarar verdiği gemileri ve binaları tespit ederken savaşın son yıllarında hava saldırılarının zararlarını tespit görevini de üstlenmişti.⁸⁷

İstanbul halkının bombardımanlardan kaynaklanan hasarların tazmini için verdiği arz-ı halleri incelemek ve bu dilekçeleri yetkili mercilere ulaştırmak komisyonun başlıca görevleri arasında bulunuyordu. Mütarekeden sonra da 1920'lere kadar arz-ı haller verilmeye devam edilmiştir. Bina sahiplerinin verdiği dilekçelerin komisyonun emriyle yerel belediye daireleri, mühendislik ve zabıta birimlerince hasar gören binalar ve şahıslar için yapılması gerekenler konusunda rapor hazırlanarak yine komisyon vasıtasıyla Dâhiliye Nezaretine bildirilmesi komisyonun bir diğer göreviydi.⁸⁸

Komisyon, tahribatın yeri, zamanı, hangi devlet tarafından yapıldığı, mağdur kişi ve kurumlar gibi istatistik bilgilerini düzenli olarak kayda geçiriyordu. Komisyon barış görüşmelerinde tazminat meselesinin de gündeme geleceğinden daha önce Balkan Savaşları'nda hazırlanan örnek cetvele göre hasarların tespit ve kayıt işlemlerini yürütüyordu.⁸⁹ Komisyonun bütün yazışmaları İstanbul Vilayeti üzerinden yapılıyor ve İstanbul valisince temsil ediliyordu. 1920 sonlarına kadar komisyon verilen arz-ı hallerden ve raporlardan oluşan 11 adet defter düzenlemiştir.⁹⁰

İstanbul halkı savaşın son zamanlarından itibaren 1920 yılının sonlarına kadar çeşitli nezaretlere ve komisyona düşman tayyarelerinin meydana getirdiği zararların tazmin edilmesi

84 Dâhiliye Nezareti'nin 9 Zilhicce 1333 (18 Ocak 1915)tarihinde Vilayetlere gönderdiği yazı için bk. *BOA. DH. MB. HPS.* 155-84.

85 *BOA. DH. UMVM.* 123-74 (1333 Receb 25) ayrıca Başkumandanlık Vekâleti tarafından 25 Eylül 1915 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazı için bk. *BOA. DH. İUM.* 89-4/1-2.

86 Rus donanmasının Karadeniz Boğazı'nı bombardımanı için bk. Mustafa Selçuk, "Rus Donanmasının İstanbul Boğazı Önündeki Faaliyetleri", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 47, Yıl: 2008, İstanbul 2009, s. 121-140.

87 Bombardıman ile ilgili her türlü evrak İstanbul Vilayeti vasıtasıyla komisyona havale edilmektedir. Bk. *BOA. DH. İUM.* E.50-107.

88 *BOA. DH. İUM.* E.50-107.

89 Örnek cetvel için bk. *BOA. DH. EUM KLU*, 8/65.

90 *BOA. DH. İUM.* 21-2/89.

veya hiç olmazsa vergiden düşülmesi hususunda arz-ı haller verilmiştir.⁹¹ Bizim tespitlerimize göre sadece hava saldırılarından zarar gören yaklaşık 60 kişi şahsi dilekçe göndermiştir.⁹²

Verilen arz-ı hallerin Üsküdar, Beyazıt, Kasımpaşa üçgeninde yoğunluk kazanması İtilaf devletlerinin hedeflerinin askeri kurumlar olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Osmanlı Devleti'nin imzaladığı son dönem anlaşmalarında tazminata dair bir madde yoktur. Halkın yoğun talebi karşısında zor durumda kalan hükümet yetkilileri arz-ı halleri Bab-ı Âli Hukuk Müşavirliği ve Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası dairlerine havale etmiştir.⁹³ Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği verilen arz-ı halleri inceledikten sonra Dâhiliye Nezaretine şuan durumun müsait olmadığını ve İstanbul'u işgal eden İtilaf Devletleri'ne karşı böyle bir girişimin mümkün olmadığını ve gelecekte de durumun nasıl olacağı belli olmadığı için şimdilik bu taleplerin “defter-i mahsus” kaydına devam edilmesi tavsiye etmiştir.⁹⁴ İtilaf Devletleri'nin baskısının yoğunlaştığı dönemde yapılan müracaatlara Hukuk Müşavirliği pek müspet cevap verememiştir. Örneğin Molla Gürani'den Fatma, Aksaray'dan Hayriye ve Fatma, Sütlüce'den Hayriye hanımların dilekçeleri incelendikten sonra tahribatın ne zaman olduğu ve miktarı hakkında eksik bilgi olduğu gerekçesiyle “olumsuz” cevap verilmiştir.⁹⁵

İdare-yi Umumiye Müdüriyeti Harbiye Nezareti Tazminat Dairesi'nin 27 Kasım 1919 tarihli yazısına şu şekilde cevap verilmiştir; “Tayyare bombardımanından meydana gelen zararlar için tazminat ödenmesi hususunda herhangi bir Meclis-i Vükela kararı yoktur” diyerek bu konudaki tereddütleri gidermiştir. Osmanlı Devleti, savaş dönemi düşman donanmasının verdiği zararlarının bir kısmını ödemişken hava saldırıları sonucu oluşan zararları ödeyememiştir.⁹⁶

Sonuç olarak İstanbul'a yapılan bu tahribat hiçbir surette İtilaf devletlerinden tazmin edilememiştir. Mağdur İstanbul halkı ise sadece “ümitle” beklemiştir. Ülkenin işgal edilerek Osmanlı Devleti'nin sona erdiği bir dönemde halkın hukuku takip edilememiş, diğer büyük kayıplar karşısında bunlar dile bile getirilememiştir.

91 BOA. HR. HMŞ. İSO. 56-2.

92 Dilekçe verenlerin isimleri için bk. M. Selçuk, *Hedef Şehir İstanbul, Çanakkale Geçildi mi?*, s. 170-171.

93 BOA. HR. HMŞ. İSO, 97-1, 5 Nisan 1921.

94 BOA. DH. İUM. 21-2/91.

95 İstanbul Tetkik-i Hasarat Komisyonunca hazırlanan ve Dâhiliye Nezareti'ne 31 Mart 1919'da gönderdiği tezkire için bk. BOA. HR. HMŞ. İSO. 97-1 ve BOA. DH. İUM 21-2/10.

96 BOA. DH. İUM. 21-2/76.

BİBLİYOGRAFYA

- Altun Mehmet, “İstanbul Semalarında Düşman Uçakları”, *Toplumsal Tarih*, S. 108, Aralık 2002, s. 26-31.
- Anadol Cemal, *Türk Havacılık Tarihi*, İstanbul 1990.
- Avşar Servet, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, Kim Yay., Ankara 2004.
- Beyatlı Y. Kemal, *Çocukluğum Gençliğim Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1999.
- Beyoğlu Süleyman, “Topkapı Sarayı Bombalanacaktı!..”, *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, Sayı: 54, İstanbul 1998, s. 25-27.
- Birinci Dünya Harbinde Türk Hava Harekâtı*, IX, haz. İhsan Göymen, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yay., Ankara 1969.
- Buddecke Hans J., *Çanakkale Üzerinde Bir Şahin*, çev. ve haz. B. Erdemoğlu, İstanbul 2009.
- Çetiner Yılmaz, *Son Padişah Vahideddin*, Epsilon Yay., İstanbul 2005.
- Danişment İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, V, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.
- Felek Burhan, *Hayal Belde Üsküdar*, Felek Yay., İstanbul 1987.
- Güneri Münir, *Psikolojik Harbin Önemi ve Yöntemi*, K.K.K. Basımevi, İstanbul 1967.
- Hatemi Nilüfer, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, II, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2002.
- İkdam*, No: 6613, No: 6769, No: 7733, No: 7743, No:77908, No: 7789, No:77909, No:7746.
- İlmen, Süreyya, *Türkiyede Tayyarecilik ve Balonculuk Tarihi*, I, Hilmi Kitapevi, İstanbul 1947.
- Jevkhoff, Alexandre, “Çanakkale'nin İstanbul'dan Görünüşü”, *İstanbul 1914-1923*, çev. C. Akalın, İletişim Yay., İstanbul 1996.
- Kline Stuart, *Türk Havacılık Kronolojisi*, İstanbul 2003.
- Liddle Peter H., *The Airman's War, 1914-1918*, Blandfore Press, Poole 1987.
- Okar Avni, *Türkiyede Tayyarecilik (1910-1924)*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2004.
- Sabah*, No: 10331.
- Sarısaman Sadık, *Birinci Dünya Savaşında Türk Cephelelerinde Beyannamelerle Psikolojik Harp*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara,1999.
- Selçuk Mustafa, *Hedef Şehir İstanbul, Çanakkale Geçildi mi?*, Emre Yay., İstanbul 2005.
- Selçuk Mustafa, “Rus Donanmasının İstanbul Boğazı Önündeki Faaliyetleri”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 47, Yıl: 2008, İstanbul 2009, s. 121-140.
- Seri Burhanettin, “Deniz Fenerleri”, *İstanbul Ansiklopedisi*, III, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1994, s. 24.
- Sertoğlu Mithat, “İstanbul (Türk Devri)”, *İslam Ansiklopedisi*, V/II, İstanbul, MEB Yayınları, 1968, s. 1214/42.
- Takvim-i Vekayi*, No: 1847.
- Tanin*, No: 3488, No: 3512, No:3539, No:3495.
- Türkeldi A. Fuat, *Görüp İştiklerim*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1951.
- Türk Havacılık Tarihi 1912-1923*, II. Kitap, II. Bölüm, haz. Hava Harp Akademisi Komutanlığı, 2. Baskı, Ankara 2012.
- Türkmen Zekeriya, “Çanakkale Savaşları'nda Türk Hava Harekâtı”, *Çanakkale Tarihi* IV, ed. M. Demir, Değişim Yay., İstanbul 2008, s. 2281-2320.
- Vakit*, No: 329, No:355.
- Yalçın, Osman, *Türk Havacılık Tarihi*, Birem Yay., İzmir 2009.